

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР РУҲИЯТИНИ ЎРГАНИШНИНГ ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ.

Д.И.Алимова¹

сиртқи бўлим талабаси, "МММ Kinder Garden" НМТТ услубчиси

Н.М.Каюмова²

Мақтабгача таълим факультети, доц:

"Мақтабгача таълим" йўналиши

1-2 Низомий номидаги ТДПУ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7214976>

Болани тарбиялаш ва ривожлантиришда фаолиятнинг етакчилик роли тўғрисидаги қоидадан келиб чиқиб, унинг ўқув-тарбия муассасаларидаги ва оиладаги ҳаётини у фаолиятнинг хар-хил турларига бой бўладиган қилиб уюштириш зарур. Бунда уларга мазмунли бойитишга, янги кўникмаларни ўзлаштиришга, мустақилликни ривожлантиришга қаратилган раҳбарлик таъминланиши керак. Тарбия ва таълимнинг мазмуни, воситалари, методлари болаларнинг ривожланиш жараёни, уларнинг ёши билан изоҳланади. Жумладан, кичик ёшдаги болалар билан иш олиб борганда уларнинг мустақил ҳаётга бутунлай мослашмаганлиги ҳисобга олинади. Тарбия вазифалари мазмуни, методларини ёшга қараб табақалаштириш ҳозирги фанда қабул қилинган одам ҳаётини даврларга бўлишга таянади. Бир томондан, вақтни орқага қайтариб бўлмаслиги, одам умрининг қанча давом этиши ва иккинчи томондан, тарбия ва таълим системаси билан изоҳланадиган руҳий ривожланишнинг олға ҳаракат қилиши ёшга қараб табақалаштиришнинг асоси ҳисобланади. Ёш даврлари – одам ривожланишининг мажбурий босқичларидир. Илк ёшдаги болалар ёрдамга муҳтож, кўнгли нозик бўлади. Шу билан бирга бу ўсиш ва ривожланиш суръатлари жуда юқори бўлган ёшдир. Шу сабабли тўлақонли ривожланишни таъминлаш учун болаларнинг соғлиғини муҳофаза қилиш ва мустаҳкамлаш, уларнинг ҳаётини тўғри ташкил этиш учун ҳар бир боланинг ҳиссий ижобий ҳолатига кўмаклашувчи шарт-шароитларини яратиш тўғрисида ғамхурлик қилиш зарур. Илк ёшда болалар эмаклаш, тирмашиш, бирор нарсага осилиб ўзини кутариш, юриш каби хилма-хил ҳаракатларни эгаллайдилар. Илк ёшда сенсор ривожланиш, ақлий ривожланиш асослари, ҳис-туйғуларни, идрок этишни, тасаввурларни такомиллаштириш катта аҳамиятга эга. Илк ёшдаги болалар билан иш юритишнинг асосий юналишлари, ўйин фаолияти, тасвирий, конструкторлик фаолиятининг энг оддий шакллари таркиб топади. Болалар ўзига-ўзи хизмат кўрсатишнинг энг содда кўникмаларини

эгаллайдилар, бу боланинг ўзига хос мустақиллигини белгилаб беради. Кичкинтойларда дастлабки уч ёшда тенгдошлари билан ўзаро муносабатлар ривожланади: улар биргаликдаги ўйинларда бир-бирлари билан муомалада бўлишни ва ўзларини ўйин қоидаларига мувофиқ тутишни ўрганадилар. Болаларни ҳар томонлама ривожлантириш ва тарбиялаш учун уларнинг ёш ва ўзига хос хусусиятларини билиш керак, бу ишни илк ёшдан бошлаб амалга ошириш зарур. Мактабгача ёшда бола организмнинг такомиллашиши давом этади: 3 ёшдан 5 ёшгача боланинг ўсиш суръати аввалги ёш даврига нисбатан бирмунча сусаяди, лекин 5 ёшдан 8 ёшгача яна кучаяди. Умумий ўсиш ва тана оғирлигининг ошиши билан бир вақтда боланинг барча асосий тўқималари ва органлари анатомик ўзгаришлари ва функционал ривожланиши рўй беради. Аста-секин скелет қотиб боради, мускуллар ҳажми ошади, бола организмнинг ишлаш қобилияти кучаяди. Шу билан бирга асаб хужайралари тез чарчайди ва мадори қуриydi. 6-7 ёшга келиб бола юриш, югуриш, сакраш, арконга осилиб чиқиш, улоқтириш ва ҳатто чанғида юриш, конкида учишдек мураккаб ҳаракат турларини муваффақиятли эгаллайди.

Жисмоний тарбия мактабгача ёшдаги болалар билан иш олиб боришда марказий ўринни тутади. Боланинг имкониятларига мувофиқ оилада ва болалар боғчасида таъсир кўрсатишнинг аниқ воситалари ва методларни қўллаш системаси: ҳаёт, овқатланиш тартиби, гимнастика машқлари ва ҳаракатли ўйинлар, чиниқиш усуллари белгиланади. Мактабгача ёшдаги болада мия қобиғининг функционал фаоллиги такомиллашиб боради. Асаб системасининг юксак даражада таъсирчанлиги идрок этишнинг ёркинлиги, ўткирлигини, болалар таъсирланувчанлигини шарт қилиб қўяди, шунинг учун мактабгача ёшдаги болани тарбиялаш ва унга таълим беришда таъсуротлар ва билимларни (бу асосан атрофдаги ҳаёт ҳақидаги энг оддий билимлар бўлади) танлаш муҳим аҳамият касб этади.

Боланинг индивидуал – ўзига хос хусусиятини билиш учун темпераментнинг умумий типлари ва боланинг ўзига хос хусусиятини ўрганиш методикасини билиш муҳим. Темперамент – лотинча “темпераментум”, яъни “қисмларнинг бир-бирига муносабати” маъносини англатиб, шахснинг индивидуал психологик хусусиятлари мажмуидир.

Бир ёшгача бўлган даврда боланинг ривожланиши асосан оила муҳити таъсирида бўлиб, у она сути билан озиқланиши лозим. Бола бу даврда нутққа эга бўлмаса ҳам нутқни тушуниш, англаш, ҳаракатларни идрок этиш, оила аъзоларини таниш қобилиятига эга бўлади. Шунинг учун ҳам гўдаклик давридан бошлаб уч ёшгача бўлган даврда боланинг нутқи ва

тафаккури жадал ривожланади. Бола бир ёшгача бўлган даврда дастлабки сўзларни айта бошлайди. Бу даврда катталар, асосан, оила аъзолари гўдакни тўғри парвариш қилишни йўлга қўйишлари лозим. “Бола тушунмас экан” деб, унга бефарқ бўлмасликлари, атроф-муҳитдаги буюмларнинг номини тўғри талаффуз қилиб, уларнинг нутқини тўғри ривожлантириш учун кенг йўл очишлари керак. Кичик гуруҳ (3-4 ёшли болалар)нинг ривожланиш хусусиятлари. Бола 3 ёшга қадам қўйганда жисмоний ўсиши бир қадар секинлашади. Бу даврда унинг оғирлиги 14-15 кг., бўйи 90-95 смга етади. Бола жисмонан анча чиниқиб, асаб тизими тараққий этади. Таянч ҳаракат органлари такомиллашиб боради. 3 ёшли болалар қисқа муддат давомида ўз ҳатти-ҳаракатларини идора қилиш кўникмасига эга бўладилар. Улардаги мустақиллик ортиб боради, ҳиссиёт ҳамда сенсор идроки ривожланиб боради. Жамоа бўлиб ўйнаш кўникмалари шаклланади. Ўйин асосида амалга ошириладиган меҳнат фаолиятини фарқлаш имконияти кенгайди. Ўрта гуруҳ (4-5 ёш болалар)нинг ривожланиш хусусиятлари. Бола тўрт ёшга етгач, унинг жисмоний ўсиши бир мунча жадаллашади, бу давр мобайнида бўйи 105-108 см гача ўсади, оғирлиги эса 18-19 кг бўлади. Бу даврда боланинг мияси тез ривожланади. Катта ярим шарлар пўстлоғининг фаолияти такомиллашиб боради. Боладаги асосий ҳаракатларнинг ривожланишида жиддий-сифат ўзгаришлар содир бўлади, уларни бажаришда табиийлик ортиб боради, болаларда қиёслаш кўникмаси шаклланади. Бу ёшдаги болаларнинг нутқи равон, хотираси анча теран, мустақил фикрлаш даражаси бир қадар ривожланган бўлади. Барча ҳаракат ва фаолиятларни ўзи мустақил бажаришга интилади. Бу ёшда бола ниҳоятда серҳаракат, ўйинқароқ, ўта қизиқувчан бўлади. У ҳар қандай тадбирга бажонидил қатнашади. Шунинг учун ҳам уларни тўғри овқатлантириш, ўз вақтида ухлатиш, саломатлигини муҳофаза қилиш, руҳий ҳолатини назорат қилиб бориш, қувноқ кайфиятда бўлишини таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Улар билан олиб бориладиган машғулотларнинг мазмунини худди мана шунга йўналтириш мақсадга мувофиқдир. Катта гуруҳ (5-6 ёш болалар)нинг ривожланиш хусусиятлари. Бу даврда боланинг бўйи бу даврда 7-8 см га ўсади. Унинг оёқлари гавдасига нисбатан тезроқ ривожланади, оғирлиги 20-22 кг ни ташкил этади. Болаларнинг умуртқа суяклари қотмаганлиги туфайли тез қийшайиб қолиши мумкин. Шунинг учун ҳам суякларнинг тўғри ўсишини таъминлашга алоҳида эътибор бериш керак. Уларнинг юраги чақалоқ юрагига нисбатан 4-5 баробар катталашган, бироқ мускуллари ҳали етарли даражада мустаҳкамланмаган

бўлади. Олти ёшга етганда мия пўстлоғининг асаб катакчалари ривожланиб, оғирлиги ва ташқи кўринишидан катталарникига яқинлашади. Шунинг учун ҳам боланинг асабларига жуда эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш талаб этилади. Унинг талаффузи аниқ, нутқи равон бўлишини таъминлаш керак. Боланинг бу фаолиятида нуқсон бўлган тақдирда унинг олдини олиш чораларини кўриш лозим. Мактабга тайёрлов гуруҳи (6-7 ёш болалар)нинг ривожланиш хусусиятлари. Бола ҳаётининг еттинчи йилида ундаги ҳаракатлар кўлами кенгаяди ва аниқлашади, унинг жисмида ҳаракатларнинг ўзаро мослашуви бошланади. 6-7 ёшли болалар ўзини идора қилиш ва ўз ҳаракатларини назорат қилиш имкониятига эга бўла бошлайди. Бу ёшдаги ўғил болаларда мустақил фаолият кўрсатиш, ташаббускорлик ривожланади ҳамда катталар фикрини тинглаш иштиёқи шаклланади. Бу даврда боланинг бўйи 120 см га етади, оғирлиги 22-24 кг бўлади. Бу ёшда бола чиниқади, қизиқувчан бўлади, ўз саломатлигини назорат қила олади. Унинг идрок кучи ва тафаккури жадал ривожланади, моддий борлиқни билишга интила бошлайди. Болаларда гигиеник малакалар шакллана боради.

Ҳар қандай олти ёшли бола мактабга қабул қилиниши мумкин. Бунинг учун у жисмонан, руҳан ҳамда ақлий жиҳатдан таълим олишга тайёр бўлиши керак. Болаларни мактабга тайёргарлик даражасини аниқлашда ташхис марказларининг хулосаларига таяниш лозим. Шу билан бир қаторда мактабнинг моддий-техник базаси олти ёшли болаларга таълим бериш имкониятига эга бўлиши шарт.